

APROXIMACIÓN Á FORMACION DO PROFESORADO NA DIVERSIDADE CULTURAL

Gerardo Nistal Martino.

Asesor do ámbito de integración-orientación no Centro de Formación e Recursos da Coruña.
A Coruña, 25 de marzo de 2008

“Fórmate ti sen esperar a que outros che formen e che modelen”
Herbert SPENCER

Introdución

Se nos propuxésemos dicir unha característica da escola pública destes últimos anos, e sendo consciente do impacto crecente das tecnoloxías da comunicación e información, estou seguro que case todos coincidiriamos en que a diversidade do alumnado sería a nota que mellor reflectiría a situación da escola de hoxe.

A chegada de inmigrantes de todas as partes do mundo ao noso país supuxo a irrupción nas aulas dun alumnado con alto grao de heteroxeneidade que formula novos retos educativos para os que a escola non se atopaba debidamente preparada.

Aínda que é certo que o fenómeno do alumnado estranxeiro aparece no noso contexto, a lo menos polo momento, cunha menor intensidade e algúns anos despois que noutras comunidades do estado, este feito obrigou tanto á administración como ás diferentes institucións educativas a arbitrar medidas lexislativas e organizativas urxentes para poder acoller a esta nova tipoloxía de alumnado.

Os inmigrantes, as minorías autóctonas e a educación compensatoria

A falta de formación inicial do profesorado, o desinterese xeneralizado por recoñecer a unha incipiente sociedade multicultural, o descoñecemento recíproco dos respectivas linguas, os deficientes graos de escolarización do alumnado estranxeiro, son algunhas das causas de que nos centros aparezan situacións de certa alarma e a percepción deste alumnado como problemático para o desenvolvemento da vida normal nos centros.

Non ten nada de estraño que, con esta formulación, a resposta inmediata fose a de crear nos centros diferentes modalidades aulas-transitorias, nas que se porían en práctica programas reeducativos de corte compensatorio, fixando para o alumnado, iso si, un período máximo de permanencia nas mesmas e tamén algúns momentos de convivencia cos autóctonos ao longo da xornada escolar.

Convén destacar que, nalgúns centros da periferia das grandes cidades e tamén dalgúns vilas, existe desde fai polo menos unha década unha estrutura organizativa denominada “Aulas de apoio de integración de minorías étnicas”, atendidas unhas veces por profesorado itinerante e outras con dedicación total a un só centro en función do número de alumnos atendidos. Nelas dábase acollida fundamentalmente ao alumnado xitano ao que se atendía do mesmo xeito con formulacións educativas compensatorias motivados pola súa suposta deficiente integración na escola e na sociedade en xeral. Este profesorado, ademais de desempeñar funcións de apoio e reforzo educativo, ocúpase tamén de facer un seguimento escolar do alumno mantendo

contactos coa o familia. Pois ben, en torno ao traballo educativo co alumnado xitano xurdiron grupos e iniciativas de mestres e mestras que entenderon que a chegada de ondas de inmigrantes e a paulatina configuración dunha nova sociedade multicultural, constituía unha nova oportunidade para formularse unha importante transformación na escola que fose capaz de oporse á segregación e ao racismo dos alumnos pertencentes a culturas diferentes (incluídas as autóctonas): o modelo de *educación intercultural*.¹

A educación intercultural e a escola inclusiva

Nos últimos anos o concepto integración foi desprazado polo de inclusión e o cambio supón moito máis que unha simple mudanza de nome para designar a mesma cousa. Leva unha procura continua de formas de responder á diversidade coa participación de toda a comunidade educativa. Na escola inclusiva as diferenzas non se consideran deficiencias e pátense das potencialidades de cada alumno, teña ou non necesidades educativas especiais, coa finalidade de lograr que todos participen. As diferenzas individuais (persoais, culturais, étnicas...) son algo valioso, porque na diversidade danse as mellores oportunidades para aprender.

A resposta educativa desde o modelo inclusivo ten que evitar os grupos segregados no currículo, nos tempos e nos espazos, mantendo o compromiso de que calquera cambio metodolóxico e organizativos beneficie á totalidade do alumnado.

O modelo de educación intercultural, partindo do recoñecemento e respecto á diversidade, propicia o enriquecemento cultural dos cidadáns a través do intercambio e o diálogo, na participación activa e crítica para o desenvolvemento dunha sociedade democrática baseada na igualdade, a tolerancia e a solidariedade.

Materializar a educación intercultural a nivel de centro educativo necesita promover procesos educativos que expoñan a interacción cultural en condicións de igualdade, o recoñecemento explícito da diversidade cultural en todos os proxectos de centro, a incorporación da perspectiva de xénero en cada unha das variables que compón a xestión, organización e funcionamento do centro, a adopción de estratexias metodolóxicas de aprendizaxe baseadas na colaboración ou o traballo cooperativo e desenvolver propostas e materiais curriculares novos que poñan en valor as aportacións das outras culturas presentes no centro como a oralidade e as diversas linguas, a historia doutros pobos, a arte ou outros modos de que orientar o coñecemento do medio ou da ciencia en xeral.

Frecuentemente cáese no erro de crer que practicamos a educación intercultural cando organizamos no centro festas ou xornadas para dar a coñecer a gastronomía, os bailes, a música ou os símbolos ou paisaxes de tal ou cal país exótico. Compartimos con Francés Carbonell que este tipo de iniciativas, aínda que xeralmente son ben intencionadas, contribúen decididamente a esconder, a enmascarar o conxunto de relacións conflitivas, reais, de poder e marxinação, de dominación e de submisión existentes entre os membros do grupo maioritario e os das minorías. Como pode fácilmente deducirse do anteriormente exposto, a escola intercultural é inclusiva e tódalas accións mencionadas ata agora non constitúen un simple catálogo de medidas puntuais, illadas unhas doutras e tratadas dun xeito paliativo contra o fenómeno

¹ Asociación de Enseñantes con Gitanos (ámbito estatal) <http://www.pangea.org/aecgit/> e asociación Chavós en Galicia <http://www.terra.es/personal2/chavos/home.htm>

da diversidade do alumnado, senón que articulan en toda unha estrutura que require unha profunda transformación na escola se queremos que esta evolucione en sintonía coa sociedade do século XXI.

Como conclusión deste apartado compartimos a idea de Auxiliadora Sales de que a aposta por unha educación intercultural significa *adoptar un enfoque educativo holístico e inclusivo que, partindo do respecto e a valoración da diversidade cultural, busca a reforma da escola como totalidade para incrementar a equidade educativa, superar o racismo/discriminación/exclusión, favorecer a comunicación e competencia interculturais, e apoiar o cambio social segundo principios de xustiza social.*

Presente e futuro da formación do profesorado

Existe nos últimos anos unha ampla variedade de cursos, masters e congresos de formación permanente do profesorado que, coa temática da educación intercultural, ofértanse desde múltiples institucións.

Se nos circunscribimos ás propostas de actividades que se programan desde os Centros de Formación do Profesorado nos sucesivos Plans Anuais, podemos atopar que xa en ano 2001 aparecen convocadas na Coruña, como novidade, unhas xornadas tituladas *Educación Intercultural e integración de minorías*, en cuxo deseño menciónase expresamente o obxectivo de sensibilizar ao profesorado para recibir e comprender ás persoas procedentes doutras culturas.

Esta mesma actividade, con idéntico título e deseño, ofértase de novo no Plan Anual para o 2002/2003 desde os Centros de Profesores de Lugo, Ourense e Vigo.

Desde entón, e aumentando en número e variedade de enfoques ata a actualidade, podemos observar que nos sucesivos Plans Anuais, simultaneamente en todos os Centros de Profesores de Galicia, Sevicios Centrais e estruturas de Formación a Distancia (Platega), aparece un amplísimo e variado catálogo de cursos e xornadas e encontros con títulos como “A diversidade cultural na educación”, “A arte na educación intercultural”, “Pautas para a elaboración do plans de acollida do alumnado inmigrante”, “Alfabetización para inmigrantes: programación de aula”, “Integración de minorías e atención á diversidade”, “Xornadas para promover a educación intercultural desde as distintas áreas do currículo”, “Inmersión lingüística do alumnado inmigrante”, etc.

En canto á formación en centros, por iniciativa de colectivos de profesores e considerando exclusivamente o ámbito xeográfico que abarca o Centro de Profesores da Coruña, atopamos nos últimos anos as seguintes actividades en cuxos títulos aparece a expresión educación intercultural e/ou alumnado inmigrante/extranxeiro.

Cadro 1. Actividades de formación promovidas desde los centros educativos Ámbito xeográfico do CFR da Coruña			
Curso académico	Modalidade	Título	Nº de profesores/as
03/04	SP	A estimulación da linguaxe co alumnado procedente do estranxeiro	4
04/05	SP	Iniciación á lingua galega para o alumnado inmigrante: materiais e recursos	3

04/05	GT	O traballo cooperativo: recurso básico para integrar ao alumnado inmigrante	6
05/06	PFAC	Atención educativa ao alumnado inmigrante	30
05/06	PFAC	Atención educativa ao alumnado inmigrante	15
05/06	SP	Acollida de inmigrantes. Interculturalidade	4
05/06	GT	A lingua galega para o alumnado inmigrante	3
05/06	GT	Plan de acollida para o alumnado inmigrante	6
06/07	SP	Iniciación á lingua galega para o alumnado estranxeiro: materiais e recursos	4
06/07	SP	Inmersión no galego para o alumnado inmigrante	6

SP: Seminario Permanente; **PFAC:** Proxecto de Formación en Centros; **GT:** Grupo de Traballo

Conclusións

Se efectuamos un cómputo de toda a oferta formativa promovida directamente, tanto desde os Servizos Centrais da Consellería de Educación como desde os sete Centros de Formación do Profesorado existentes en Galicia, podemos constatar que, nestes seis últimos anos, ofertáronse ao redor de cincuenta cursos, encontros e xornadas centrados especificamente na temática da Educación Intercultural e atención ao alumnado inmigrante.

Ademais hai que dicir que toda esta abundante oferta formativa contou con importante resposta do profesorado de todos os niveis, o que pon de manifesto tanto o interese que suscita o tema como a inquietude do profesorado na procura de alternativas ante esta nova realidade.

Con todo, da observación do cadro 1, no que se relaciona a listaxe de actividades de formación promovidas desde os propios centros educativos, podemos constatar que atopamos unha resposta máis ben pobre en canto a número de grupos de profesores ou centros que toman iniciativas neste sentido. Os datos que neste momento posuímos refírense aos catro últimos anos académicos e circunscritos ao ámbito do CFR da Coruña, pero cremos que facilmente poden ser extrapolados ao resto da toda a nosa Comunidade Autónoma.

O feito parece que vén ratificar unha vez máis a soada frase de Imbernón na que se afirma que *houbo moita formación e moi poucos cambios nos centros*. Nós engadiríamos que quizais isto sexa porque probablemente esa formación se pensou contando bastante pouco co profesorado.

Parécenos que hoxe xa carece de sentido a imaxe dun profesor buscando nun catálogo de cursos a ver cal si ou cal non de todos estes é o que máis me apetece facer agora. Pensamos que a formación pola formación é, cada vez máis, un malgasto de tempo e de recursos. Desde esta formulación cobra sentido a cita de Spencer coa que iniciamos este artigo.

E, en que dirección hai enfocar a formación para que o profesorado se implique máis en iniciativas destinadas a abrir procesos de innovación para adoptar metodoloxías cooperativas nas aprendizaxes, ou para promover transformacións nos centros cara a un enfoque inclusivo e non discriminatorio da diversidade do alumnado, ou para elaborar materiais curriculares que poñan en valor as outras culturas existentes nos centros e

representadas polo alumnado estranxeiro?

Conscientes da inexistencia dunha resposta única en función da diversidade do profesorado e dos diferentes contextos, atrevémonos a suxerir algunhas opcións que, ao noso parecer, poderían marcar unha evolución na formulación da formación do profesorado.

Como medida de tipo xeral, cremos que desde a administración deberíanse articular medidas para favorecer un maior protagonismo do profesorado no deseño da súa propia formación. Suporía camiñar cara a unha maior autonomía dos centros que contarían con espazos, tempos e recursos, tanto humanos como materiais, para pór en marcha actividades formativas destinadas a mellorar a resposta á diversidade do alumnado.

Cremos que a formación perde utilidade se é descontextualizada. Iso quere dicir que ten pouco sentido pola en marcha se non forma parte dun proxecto de innovación a nivel de aula, de ciclo, de departamento ou de centro. A formación non debe de ser un obxectivo en si mesma, senón unha peza máis na engrenaxe dun proxecto de innovación e mellora que é o realmente interesante. Adoita ocorrer que nos actuais Proxectos de Formación en Centros cobra demasiado protagonismo a formación ata o extremo de que moitos profesores participantes cren estar facendo un cursiño que se desenvolve no seu propio centro. O proxecto de mellora, que debería ser a peza crave e non a formación, apenas se coñece se é que realmente existe.

Posto que a transformación da escola é un proceso longo e complexo que se constrúe paso a paso, cremos que a motivación do profesorado para a formación en educación intercultural pasaría necesariamente polo apoio institucional a proxectos concretos xurdidos da iniciativa do profesorado e relacionados co intercambio de experiencias interculturais, pola análise crítica dos curricula e dos libros de texto, pola revisión ou creación de materiais para a inmersión lingüística, pola participación en proxectos europeos de contido intercultural, por melloras na atención ao alumnado que se acolle nas aulas do programa PROA, pola colaboración e organización de obradoiros de coñecemento da diversidade cultural con as ONGs, etc.

Bibliografía

- ANSÓ, R.(2007): *Tejiendo la interculturalidad. Actividades creativas para el aula*. Madrid. MEC-Catarata.
- AGUADO, T; GIL, I.; MATA P, (2005): *Educación intercultural: una propuesta para transformación de la escuela*. Madrid. MEC-Catarata.
- IMBERNÓN, F. (2007): *10 Ideas clave. La formación permanente del profesorado*. Barcelona GRAÓ.
- MORAIS, L. (2006): *La integración lingüística del alumnado inmigrante*. Madrid. MEC-Catarata.
- TERRÉN, E. (2004): *Incorporación o asimilación. La escuela como espacio de inclusión social*. Madrid. MEC-Catarata.